Nicu Jianu, publicist

VECHILE BISERICI ALE GHELARULUI

Monumentele bisericeşti existente în localitatea Ghelari din judeţul Hunedoara reflectă din plin o realitate istorică transilvăneană: multiconfesionalismul. În cele ce urmează, vom prezenta systematic câteva date istorice privind aşezămintele de cult de aici.

1. Biserica ortodoxă

Prima atestare a unei biserici obşteşti din lemn, la Ghelar este la anul 1681. Ridicată în cursul secolului al XVII-lea, în locul numit „Valea Caselor" (vale pe care, la acea vreme, de-a lungul uliţei, numită "Calea lată") erau concentrate toate cele vreo 34 de gospodării ale satului, slujea Drăgan Stoia menţionat în Urbariul Domeniului Hunedoara.

Ca urmare a unirii unei părţi a confesiunii român-ortodoxe din Transilvania cu Biserica Romei, unire care s-a produs în preajma anului 1700, în 1730, autorităţile vremii au hotărât ca biserica satului Ghelari să fie dată greco-catolicilor. Această biserică a fost demolată, în anul 1883, pentru a face loc unor clădiri ale minei.

Rămaşi fără biserica, ortodocşii au folosit pe post de „capelă" şura unui localnic, Iosif Sârbu, poreclit „Zaca". Abia după 40 de ani, ortodocşii ghelăreni au primit o nouă biserică. Potrivit pisaniei, aceasta „s-a înălţat şi pictat în anul 1770 iunie 17", cu sprijinul „chtitorului celui mare, a dumnealui marele armin Berencz Gheorghe", un nobil proprietar funciar, de religie reformat-calvină, care, prin aceasta, aducea mulţumire lui Dumnezeu pentru vindecarea soţiei sale, prin taina ortodoxă a Sfântului Maslu.

Compusă iniţial dintr-un altar nedecroşat, poligonal, cu trei laturi, şi un naos dreptunghiular, spaţios, biserica, închinată "Sfinţilor Arhangheli Mihail şi Gavril", a suferit de-a lungul timpului mai multe modificări şi reparaţii: adăugarea pronaosului şi a turnului-clopotniţă, modificarea pronaosului, înlocuirea pardoselii. Cu excepţia fleşei evazate a turnului, învelită în tablă, la acoperişul propriu-zis s-a păstrat învelitoarea clasică din şiţă, reînoită periodic. În ceea ce priveşte decorul iconografic interior, pomelnicul de la proscomidiar indică numele a doi meşteri: preotul Simion Zugravul din Piteşti, care pare să fi împodobit pereţii şi bolta de lemn a naosului, şi ucenicul său, Nicolae, autorul icoanelor împărăteşti şi a scenelor din altar. Cel din urmă se semna cu atributul originii sale, considerat titlu de nobleţe: „1770 Nicolae Zugrav de Ţara Românească" sau „1770 Nicolaus Pictor de Transalpina".

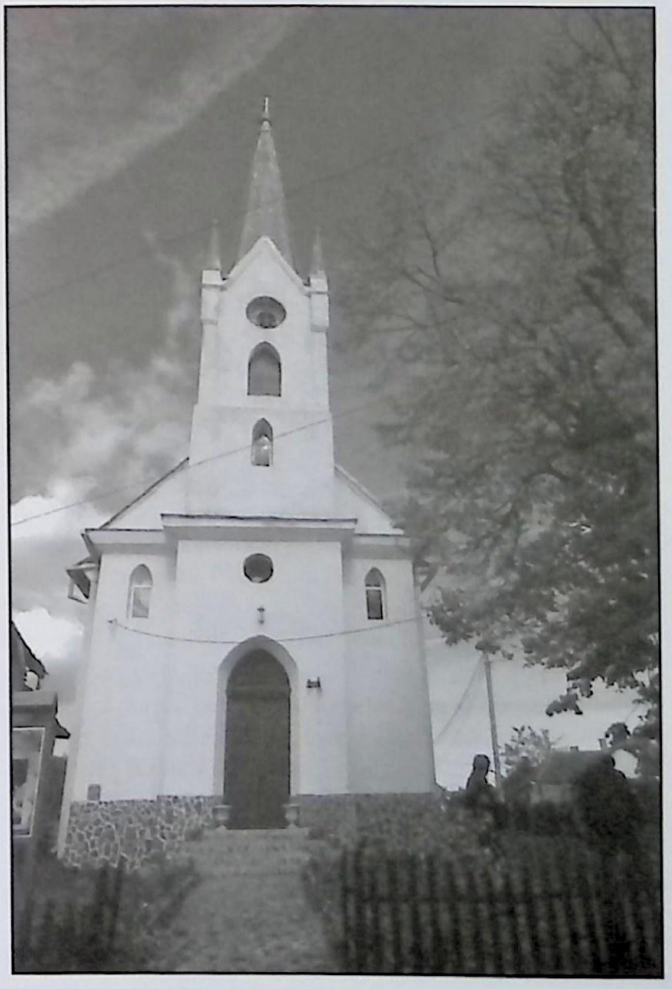
În prezent, biserica monument istoric, cunoscută sub numele de „Biserica veche", integrată în complexul bisericii ortodoxe monumentale din Ghelari, este în grija unui schit de maici.

2. Biserica romano-catolică

În anul 1779 călugarii de la Mănastirea Franciscană din Deva au construit la Ghelar o capelă, iar patru ani mai târziu, în anul 1783, sub patronajul Ministerului Minelor , exclusiv din fonduri puse la dispoziţie de bugetul statului, a fost construită biserica romano-catolică şi oficiul parohial. În acelaşi an, biserica a fost sfinţită de către episcopul Ardealului, contele cărturar Batthyany Ignacz, fiind închinată Sfintei Barbara, patroana minerilor. În anul 1857, Parohia romano-catolică s-a mutat la Govăjdie, biserica din Ghelar devenind o filie.

Din punct de vedere administrativ-bisericesc, confesiunea romano-catolică din Ţinutul Pădurenilor se afla organizată într-o singură parohie, cu reşedinţa la Govăjdia, având filii la: Ghelari, Bania lui Crai, Topliţa, precum şi un paraclis la Vadul Dobrii. Pe linie ierarhică, aceste comunităţi bisericeşti au aparţinut de Arhidiconatul romano-catolic Hunedoara.

Pentru secolul al XIX-lea, puţinele documente de arhivă, respetiv Registrele matriculare, relevă seria preoţilor slujitori în Parohia Govăjdia, menţionându-i pe: Adam Iouşan, Joseph Lany, Ignaţiu Vereş, Jacob Karácsony, Ciprian Laszlo, Gerard Márton, Laurenţiu Elekes, Francisc Xaver Wartha, Ioan Navradi, Alexius

Biserica greco-catolică din Ghelari
(Foto – Nicu Jianu)

Czipzer, Francisc Szélyes, Joseph Ferencz. În dese cazuri, serviciul religios era sprijinit de călugării minoriți ai Conventului Franciscan din Hunedoara, cum vor fi fost: Sebastian Bodo, vicarul conventual Samuel Sandor și Polycarp László.

Altarul cu Sfânta Barbara, din Biserica greco-catolică Ghelari (Foto – Nicu Jianu)

În anul 1900, datorită creșterii numărului enoriașilor romano-catolici la 386 de persoane, care erau de etnii italiana, germană, maghiară poloneză și croată, biserica a fost extinsă și dotată cu cele necesare. Odată cu mutarea parohiei romano-catolice la Govăjdie, s-au mutat acolo și călugării franciscani, așezământul construit de ei fiind transferat greco-catolicilor . La sfârșitul secolului .al XIX-lea, biserica închinată Sfintei Barbara era folosită, alternative, de credincioșii romano-catolici și greco-catolici, iar în anul 1940, Arhiepiscopia Romano-Catolică de Alba-Iulia a donat lăcașul de cult Episcopiei Greco-Catolice de Lugoj.

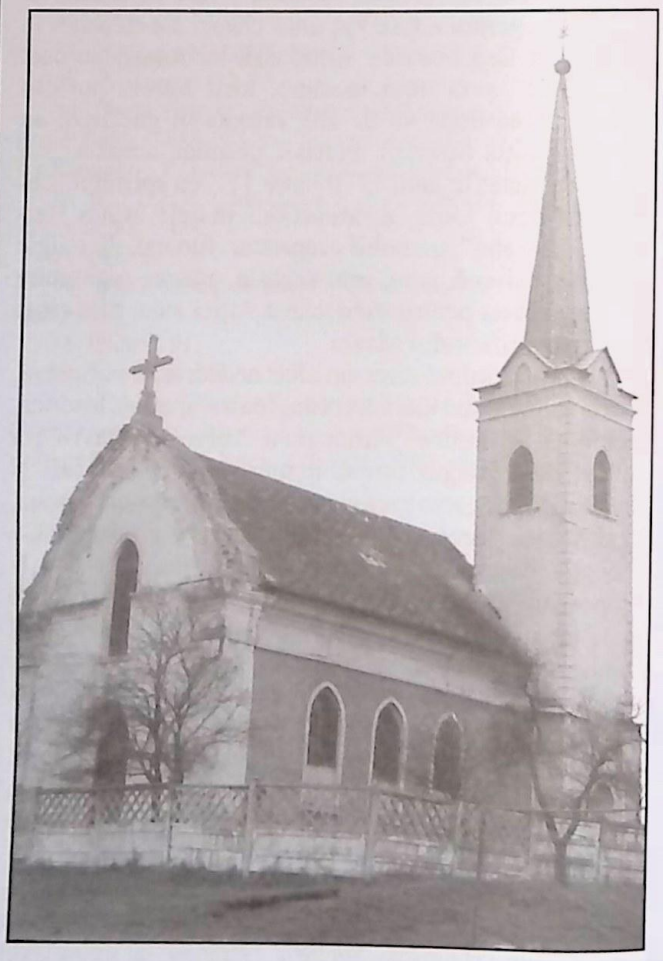
Biserica este o construcție în stil eclectic, un amestec discret de elemente baroce și neogotice, distingându-se prin aspecte ce țin atât de exteriorul, cât și de interiorul său. Se remarcă echilibrul, chiar austeritatea care caracterizează acest lăcaș de cult: altarul principal, sculptat în lemn, este împodobit cu statuia Sfintei Barbara, patroana și protectoarea minerilor; la fel și altarul lateral, dedicat Sfânului Anton, și mai ales amvonul, echilibrat și cu mult bun gust, sunt împodobite cu sculptură. Întreg interiorul sfântului lăcaș este scăldat de lumina albă, diafană, care pătrunde, discret, prin două rânduri de ferestre. De remarcat, de asemenea, sunt mobilierul interior al lăcașului și ușa bisericii, adevărate opera de artă.

În zilele noastre, restaurată și impecabil întreținută, prin strădania pr. Vasile Pașcu, parohul locului, biserica Sf Varvara, cu o istorie de aproape 250 de ani de trăire creștină a credincioșilor germani, maghiari, italieni, croați, români, cehi, polonezi, care au trăit și s-au rugat împreuna, în bună înțelegere, demonstrează mai bine ca oriunde deviza europeană „Unitate în diversitate".

3. Biserica reformată

În perioada anilor 1881-1902, Uzinele de Fier ale Statului din Hunedoara au fost extinse și modernizate; s-au construit noi furnale, ceea ce a dus la creșterea necesarului de minereu de fier și, ca atare, la dezvoltarea mineritului prin deschiderea de noi mine, respectiv: mina din Valea Vraniciorii, mina Gruniului, la 5 km. depărtare de Vadu Dobrii, mina Sterminos de pe Valea Negoiului, precum și modernizarea mineritului și transportului minier în zona Ghelarului.

Astfel, în jurul anului 1900, numărul salariaților

Biserica reformată din Ghelari (Foto – Nicu Jianu)

minelor din Ghelari era în jur de 800, între care și câteva zeci de familii de protestanți, de etnie maghiară. Potrivit Recensământului populației din 1910, în localitate, erau: 88 de reformați,24 adepți ai cultului evanghelic și 10 credincioși unitarieni., cei mai mulți locuind în cele două colonii muncitorești existente - Colonia de Sus și Colonia de Jos.

Credincioșii celor trei culte protestante au hotărât să-și construiască împreună un lăcaș de închinare. Acest fapt constituie o situație unică în județul Hunedoara și, probabil, în toată Transilvania, când enoriași aparținând la trei culte protestante diferite, au coagulat o singură comunitate și au edificat o biserică, lăcaș care, în denumirea sa, a reunit cele trei confesiuni: „Biserica Unită de rit Evanghelic, Reformat și Unitarian din Ghelar". Cele trei obști confesionale, nu numai că foloseau biserica împreuna, la desfășurarea serviciului divin, dar până și simbolurile lor oficiale, aplicate pe turnul-clopotniță, apar figurate laolaltă: steaua și crucea. Această parohie, cu totul original, a supraviețuit un secol.

Piatra de temelie a bisericii a fost pusă în ziua de 23 mai 1913, lucrările de construcție fiind terminate în iunie 1926. În perioada interbelică, numărul enoriașilor protestanți s-a diminuat simțitor, dar după al Doilea Război Mondial, s-a înregistrat și o scurtă perioadă de creștere a numărului de credincioși, reformați în special, din cauza dezvoltării mineritului la Ghelari, în perioada 1950-1989. Odată cu închiderea minelor, întâmplată în jurul anului 2010, din cauza lipsei locurilor de muncă, multe din familiile foștilor salariați au părăsit localitatea, astfel încât și numărul enoriașilor reformați s-a redus la doar 7 suflete! Drept care, în prezent, serviciul religios este efectuat de preotul paroh din localitatea Răcăștia, din apropierea Hunedoarei.

(Fotografiile aparțin autorului).

Note:

1. Florin Dobrei, *Biserici ortodoxe hunedorene*, p. 189.
2. *Ibidem.*
3. Serviciul Județean Hunedoara al Arhivelor Naționale, Colecția *Registre de Stare Civilă a Județului Hunedoara, Parohia Govăjdia*, Registrele nr. 4/1870-1890, 5/1857-1898, 6/1857-1936, 7/1851-1899, passim.
4. *Ibidem.*
5. Latinak Gyula, *A vajdahunyadi Magy. Kir. vasgyár és tartozékai*, lucrare manuscrisă aflată în posesia autorului prezentului articol.

Frescă din vechea biserică ortodoxă a Ghelariului
(Foto – Nicu Jianu)